

Ю.М. Маршавін
Yu.M. Marshavin

Інвестиційна політика як основний засіб подолання кризи у сфері зайнятості населення

Investment Policy as the Main Means for Overcoming the Crisis in Employment

У статті аналізуються методологічні засади впливу інвестицій в основний капітал на обсяги і структуру зайнятості населення у контексті кейнсіанської економічної теорії, охарактеризовані шляхи підвищення ролі інвестицій як чинника розвитку ринку праці України.

Ключові слова: джерела і структура інвестицій, зайнятість населення, інвестиційна привабливість, основний капітал, ринок праці.

This article analyzes the methodological basis of the impact of investments in fixed capital on volume and structure of employment in the context of Keynesian economic theory. The article also described the ways for increasing the role of investment as a factor of labour market development in Ukraine.

Keywords: sources and structure of investment, employment, investment attractiveness, capital, labour market.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Український ринок праці перебуває у стані глибокої кризи. Внаслідок кризових явищ в економіці та посилення зовнішніх загроз значно зменшилися можливості щодо працевлаштування по всій країні. У 2014 р. потреба у працівниках зменшилась в 1,6 раза, рівень зайнятості впав до 56% – 3,6 відсоткового пункту (в.п.). Середньооблікова кількість штатних працівників лише за перший квартал цього року зменшилась на 1,4 млн людей. Кількість лише внутрішньо переміщених осіб перевищує 1,3 млн, що створило додатковий тиск на ринок праці.

За цих умов держава вкрай обмежена у можливостях реалізації політики, спрямованої на підвищення економічних і соціальних стандартів життя, у т.ч. незайнятих громадян. Дійсно, з одного боку, кількість застрахованих осіб, які сплачують єдиний соціальний внесок, лише за перший квартал поточного року скоротилась на 13%, переведено на неповний робочий день (тиждень) понад 550 тис. працівників. З іншого, чисельність зареєстрованих безробітних порівняно з аналогічним періодом минулого року, на жаль, зростає і перевищує 800 тис. осіб. У цій ситуації набуває надзвичайного значення пошук ефективних шляхів відродження і розвитку зайнятості.

Маршавін Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор, перший проректор Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України (Київ).

Marshavin, Yuriy Mykolaiovych, Dr.S. (Econ.), Professor, First Vice-Rector of Ukrainian State Employment Service Training Institute (Kyiv).

© Маршавін Ю.М., 2015

© Marshavin, Yu.M.

В економічній науці набуло хрестоматійного значення положення про інвестиції в основний капітал як найважливіший фактор активного впливу на ринок праці і сферу зайнятості населення. Ще Дж. Кейнс доводив, що за визначеної величини схильності суспільства до споживання, рівноважний рівень зайнятості визначається величиною поточних інвестицій [1, с. 33]. Стосовно сучасної економіки України це положення підтверджується аналізом залежності рівня зайнятості населення від обсягу інвестицій в основний капітал (табл. 1).

Наочне уявлення щодо взаємозалежності між обсягом інвестицій в основний капітал і рівнем зайнятості населення, визначеному за методологією МОП, дає графік (рис. 1).

Як бачимо, протягом 10 із 15 аналізованих років має місце співпадіння зазначених показників у часі, напрямі й динаміці.

Водночас відхилення від зазначеного характеру кривих у 2005, 2008, 2010, 2012, 2013 рр. вимагає розкриття методологічних засад взаємозалежності зайнятості населення та інвестування в сучасних умовах України.

Слід зазначити, що проблема інвестиційної діяльності знайшла своє віддзеркалення у дослідженнях і публікаціях як українських, так і зарубіжних науковців. Аналізові цієї проблеми приділили увагу В. Геєць, С. Бандур, Е. Лібанова, В. Федоренко та ін. У працях цих та інших науковців досліджуються окремі методологічні проблеми розвитку інвестиційної діяльності, аналізуються тенденції відтворювальних процесів в економіці. У дослідженнях розкриті окремі чинники, що заважають розвитку інвестування в Україні, зокрема корупція і хабарництво в органах державної виконавчої влади, правоохоронних органах і судовій системі, що не

Таблиця 1. Динаміка сумарних інвестицій (із усіх джерел) та рівня зайнятості населення

Рік	Сумарні інвестиції в основний капітал у фактичних цінах, млрд грн	Сумарні інвестиції в основний капітал у цінах 2000 р., млн грн	Рівень зайнятості населення віком 15–70 років (за методологією МОП), %
2000	23,63	23,63	55,8
2001	32,57	28,1	55,8
2002	37,18	30,23	56,0
2003	51,01	39,85	56,2
2004	75,71	49,48	56,7
2005	93,10	48,24	57,7
2006	125,25	52,41	57,9
2007	188,49	64,11	58,7
2008	233,08	58,71	59,3
2009	151,78	34,42	57,7
2010	171,09	33,42	58,5
2011	238,17	39,11	59,2
2012	266,71	38,77	59,8
2013	243,13	33,35	60,3
2014	204,06	21,19	56,6

Джерело: [3, с. 72, 200, 355; 5, с. 76, 192, 344; 7]

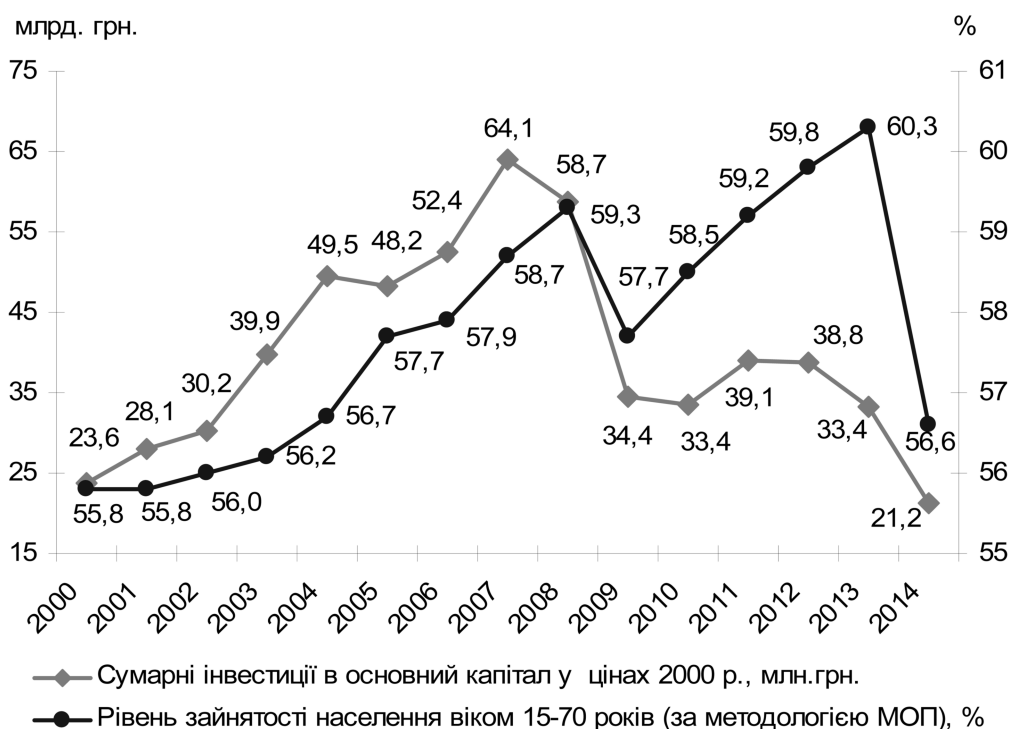

Рис. 1. Взаємозалежність між обсягом інвестицій в основний капітал і рівнем зайнятості населення

лише не сприяє формуванню сприятливого інвестиційного клімату, а навіть не гарантує права власності тощо. На сьогодні **не розкриті методологічні підстави** і кількісна взаємозалежність інвестицій та зайнятість населення, кредитно-грошова основа їх ресурсного забезпечення.

Метою статті є теоретичне і емпіричне виявлення закономірності щодо залежності рівня зайнятості від

обсягів інвестицій в основний капітал, обґрунтування грошово-кредитних чинників інвестиційної активності.

Виклад основного матеріалу. Результати дослідження, проведеного автором, показують, що існує три рівні впливу інвестицій в основний капітал на функціонування ринку праці та сферу зайнятості.

На *першому рівні* вплив здійснюється через меха-

нізм формування сукупного попиту (відповідно до кейнсіанської теорії), одразу створюючи робочі місця на підприємствах і в галузях, що виробляють засоби виробництва (машинобудування, будівництво, металургія, будівельні матеріали тощо), у які надходять інвестиції.

Другий рівень, що проявляється на ринку праці через більш тривалий час, полягає у прийомі на роботу фахівців на організовані нові та модернізовані існуючі робочі місця, що створені на першому рівні впливу. Тобто у цьому контексті сьогоденні інвестиції формують кількісні та якісні характеристики завтрашніх робочих місць і визначають попит на робочу силу у близькій перспективі.

Оскільки інвестори намагаються вкладати свої кошти перш за все у найприбутковіші галузі і підприємства, які виробляють нову і зазвичай інноваційну продукцію, то на *третьому рівні* інвестиції спричиняють зрушення у структурі економіки і, як правило, сприяють розвитку високорентабельних галузей і підприємств, а звідси – прогресивним змінам у структурі зайнятості населення.

Інвестиційна діяльність є багатофакторним явищем, її компоненти можуть приходити у різні співвідношення, породжувати різні комбінації похідних елементів у кількісному та якісному сенсах, а також взаємодіяти один з одним відповідно до синергетичної теорії. Саме цим пояснюється те, що поточні інвестиції можуть перетворюватися у нові робочі місця як одразу (на першому рівні впливу інвестицій на сферу зайнятості), так і після певного часу, необхідного для придбання і монтажу обладнання, укладання контрактів із постачальниками і споживачами, добору та навчання працівників (на другому рівні впливу).

Останнє проявилось у 2008–2009 рр. і 2013–2014 рр. У 2008 р. обсяги *інвестицій значно знизилися* (5,4 млрд грн, або на 8,4%). Наступного, 2009 р., відбулося значне падіння рівня *зайнятості* (на 1,6 в.п.). Подібний ефект у вигляді *відставання у часі* змін рівня зайнятості від зміни обсягу інвестицій в основний капітал мав місце у подальшому. У 2013 р. *зменшується обсяг інвестицій*, а у 2014 р. у тому ж напрямі і з подібною інтенсивністю *падає рівень зайнятості*. У цих двох періодах проявилася закономірність, що характерна для другого рівня впливу інвестицій на сферу зайнятості – часова затримка змін у сфері зайнятості внаслідок змін в обсягах інвестицій.

Оскільки зайнятість формується під впливом багатьох факторів демографічного, економічного, соціального, інституційного, правового характеру, кожен з яких може мати різні спрямованість і величину, то їх взаємодія може створювати різну комбінацію і спричинити різнохарактерний вплив на рівень зайнятості населення. Зокрема різновекторні зміни обсягу інвестицій і рівня зайнятості, що мали місце у 2005 та 2008 рр.,

пояснюються саме подібними причинами. Зменшення об'ємів інвестицій у 2010 р. не спричинило аналогічної зміни у кількісному складі зайнятих громадян ані у 2010 р., ані у 2011 р. Це відбулося через штучне зростання рівня зайнятості за рахунок переведення у категорію зайнятих селян, що раніше відносилися до економічно пасивного або безробітного населення [3]. Збільшення зайнятості у 2012 р., що відбулося на фоні зменшення обсягу інвестицій, пояснюється перш за все демографічними процесами: зростанням пенсійного цензу у жінок, отже зменшенням у кількості тих, хто покинув ринок праці у зв'язку із виходом на пенсію.

Тобто результати емпіричного аналізу свідчать, що за рівності і незмінності інших умов має місце *чітка пряма залежність рівня зайнятості населення від обсягу інвестиційних витрат, яка проявляється одразу або через деякий час*. Порушення зазначеної закономірності мають місце у випадках, якщо у конкретному році зміна обсягу інвестицій надає менший вплив на зайнятість населення, ніж інші фактори, зокрема демографічні, соціальні, правові тощо.

Поряд із впливом інвестицій на обсяги зайнятості населення перші повинні грати значнішу роль в оновленні основних засобів виробництва в контексті модернізації галузево-технологічної структури економіки. В Україні через фактичне самоусунення державної влади від регулювання цих процесів як у 1990-х, так й у 2000-х рр. значна частина інвестицій спрямовувалася не у виробничу сферу, а у підприємства торгівлі, готельного, ресторанного і розважального бізнесу, що давало швидку віддачу. У результаті розширення обсягів інвестицій, яке відбулося у 2000-ні роки, не надало принципового впливу на модернізацію виробничого апарату. Більш того, ступень зносу основних засобів виробництва за цей період в цілому в економіці збільшилася з 43,7 до 76,7%, у промисловості – з 48,8 до 57,3%, у будівництві – з 49,2 до 55,1% [3, с. 95; 5, с. 81].

Спрацьоване обладнання зумовлює високу трудомісткість виробництва, відповідно, збільшення собівартості продукції, отже, її низьку конкурентоздатність як з точки зору якості, так і ціни. В умовах глобальної економіки все це неминуче призводить до втрати вітчизняними виробниками не лише зовнішніх, а й внутрішніх ринків, а звідси – до скорочення виробництва і, відповідно, до погіршення стану зайнятості.

Висока ступінь зношення основних засобів виробництва вимагає спрямування інвестицій в активну частку основного капіталу – верстати, автоматичні лінії, машини, інше виробниче обладнання, але, як свідчать результати аналізу за останні 10 років, питома вага інвестицій подібного спрямування хоча і змінилася, особливо у 2010–2014 рр., проте принципового характеру не набула: не досягла 40% від загального їх обсягу (*табл. 2*).

Таблиця 2. Капітальні інвестиції у машини, обладнання та транспортні засоби, у % до загального обсягу

2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
35,4	36,2	33,9	35,2	35,5	35,9	36,4	37,4

Джерело: [4, с. 198; 5, с. 81; 7].

До того ж слід зауважити: навіть ті інвестиції, які призначаються для оновлення активної частки основного капіталу, часто поповнюють її хоча фізично новим, проте морально застарілим обладнанням (нижчих технологічних укладів). Це відбувається у зв'язку із привабливістю для українського бізнесу придбання стандартних західних технологій 4-го і 5-го укладів, що вже згорнулися або згортаються у розвинених країнах, але за рівнем продуктивності праці у традиційних галузях забезпечують підвищення рентабельності та дають змогу вітчизняним підприємцям отримати помітне зростання прибутків. Однак такий підхід посилює домінування в економіці України виробництв нижчих технологічних укладів із малою часткою доданої вартості, тим самим консервуючи нашу конкурентну слабкість і погіршуючи структуру зайнятості населення.

Забезпечення інноваційно-інвестиційної активності економіки як засобу формування продуктивної зайнятості перш за все потребує визначення реальних джерел інвестування. Останнім часом серед вітчизняних науковців, урядовців і представників громадськості набула поширення думка, що активізація інвестиційної діяльності, як і поживлення вітчизняної економіки взагалі, значною мірою визначається *іноземними капіталовкладеннями*. Але це джерело інвестицій поки ще не має великого значення, оскільки за період 2001–2009 рр. їх частка не перевищувала 5,6% загального обсягу, а останнім часом навіть знизилася – у 2010 р. до 2,3%, у 2012 р. – до 1,7%, у 2013 р. – до 1,8%. [5, с. 184].

На думку автора, у найближчий період очікування реального збільшення надходжень капіталовкладень з інших країн є не виправданими. І причина тут не лише у військових діях, які вимушена вести Україна у відповідь на зовнішню агресію. Добре відомо, що іноземні інвестиції йдуть слідом за вітчизняними, а тенденція до зниження внутрішніх інвестицій, що набула динаміки з 2008–2009 рр., не є позитивним прикладом для іноземних інвесторів. Більш того, останніми роками мало місце зворотнє явище: зростання прямих інвестицій з України в економіку інших країн, зокрема з 2000 по 2013 рр. обсяги зросли у 39,4 раза: із 170,3 млн дол. США до 6 715 млн дол. [5, с. 251]. За 10 років українські інвестиції за кордоном склали майже 40 млрд дол. США, із яких на країни ЄС приходиться понад 90% [8].

Для збільшення інвестицій в основний капітал недостатньо використовуються можливості *амортизації та реінвестування прибутку*, що збільшують *власні кошти* підприємств і організацій для інвестиційної діяльності. Найбільшим недоліком чинної амортизаційної політики є брак зацікавленості підприємців до оновлення основних засобів. Підходи до амортизаційної політики і практики, запозичені у розвинених країн, виявилися неефективними. За відсутності податку на майно вони стимулюють збільшення вартості основного капіталу за рахунок індексації та переоцінки, а також проведення капітальних ремонтів. Такий підхід дає можливість підприємцям замість модернізації обладнання зменшувати податок на прибуток через нарахування більшої амортизації. Не сприяє оновленню основного капіталу також те, що чинне законодавство не зобов'язує підпри-

ємців до цільового використання амортизаційного ресурсу, не передбачає бонусної амортизації тощо.

Також не стала потужним джерелом власних інвестиційних ресурсів підприємств частина прибутку, що реінвестується в основний капітал – т.зв. *інвестиційний податковий кредит*, який за своїм змістом полягає у зменшенні бази оподаткування прибутку на величину, що інвестується з нього на придбання капітальних засобів. Його цінність полягає у тому, що по-перше, бізнесу не потрібно очікувати від владних структур повернення коштів, по-друге, він стимулює підприємства до збільшення прибутку, а звідси – підвищення ефективності виробничої діяльності, техніко-технологічного оновлення робочих місць. У разі його введення втрата частини податкових надходжень, що залишиться на підприємствах, буде компенсована збільшенням надходжень за рахунок зростання прибутку.

В інвестиційній діяльності не виконує належної ролі *позиковий капітал*, частка якого у загальному обсязі інвестицій хоча й зросла, проте залишається незначною (у 2013 р. – 15,3%) [5, с. 184]. Для подальшого зростання інвестицій потрібне удосконалення державної грошово-кредитної політики, спрямованої на покращення доступності бізнесу до кредитних ресурсів. Важливий засіб зниження надмірно високих кредитних ставок полягає у збільшенні обсягу грошових ресурсів у комерційних банках, насамперед за рахунок *депозитних вкладів* населення. Але депозити поки що не досить привабливі для населення. За останні 14 років (2000–2013 рр.) протягом восьми років – 2000, 2001, 2004–2010 рр. – їх розмір навіть не перевищував рівня інфляції, а у 2007–2010 рр. був значно меншим за рівень інфляції (на 4,6–15,3 в.п.). У цьому контексті не можна вважати обґрунтованим на перспективу введення оподаткування доходу від депозитних внесків, цей засіб навряд чи сприятиме зростанню привабливості депозитної діяльності для населення.

Також серйозно стримує залучення коштів населення на депозитні рахунки *слабка надійність банківської системи*. Дійсно, банківську систему України постійно підривають шахрайства, штучні та природні банкрутства. У 1990-ті роки не повернули значну частку депозитних вкладів населенню ряд досить великих комерційних банків, зокрема "Україна", "Відродження", "Інко", "Алекс", "Градобанк" та ін., зазнали банкрутства під час фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. такі великі банки, як "Промінвестбанк", "Укрпромбанк", "Київ", "Родовід" та ін., а у 2012–2014 рр. – Брокбізнесбанк, "Дельта", "Надра", "ВБР", "Форум", "Кредитпромбанк", "Сітікомерцбанк" та ін. Лише за 2012–2013 рр. в Україні збанкрутували понад 50 комерційних банків, що спричинило майже повну втрату населенням довіри до банківської системи. Започаткування Фонду гарантування внесків фізичних осіб принципово не змінило ситуацію. Про це свідчить сума заощаджених населенням коштів, які, утім, зберігаються поза банківською системою. Відповідно до інформації НБУ, у 2013 р. населення України (без урахування АР Крим) зберігало поза банківською системою 290 млрд грн і 91,3 млрд дол. США (на думку експертів, з якою погоджується автор, ця

сума є значно меншою і складає 40–45 млрд дол. США). Це сумарно перевищує 1 трлн грн за курсом долару США у 2013 р., або понад 2,3 трлн грн (за курсом долару у червні 2015 р.) [8]. Залучення цих коштів у банківську систему могло б сприяти серйозному зростанню обсягу кредитування бізнесу за доступними ставками, адже цей грошовий ресурс у 3,7 раза перевищує загальний обсяг інвестицій у 2013 р. і у 205 разів – обсяг іноземних інвестицій того ж року.

Необхідно значно підвищити гарантії вкладів фізичних осіб перш за все шляхом збільшення обсягів відрахувань комерційних банків до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, надавши йому характер обов'язкового *державного страхування* банківських вкладів. Потребує посилення контроль за діяльністю комерційних банків з боку НБУ, його спрямування на мінімізацію ризикового кредитування і попередження шахрайств.

Здійснення грошово-кредитної політики за допомогою різноманітних інструментів залежно від ситуації в економіці є основною функцією НБУ, причому серед пріоритетів цієї політики провідне місце має належати забезпеченню продуктивної зайнятості населення. Зауважимо, що в США законом про Федеральну резервну систему як основне завдання Ради директорів Федеральної резервної системи і Федерального комітету з операцій на відкритому ринку визначено забезпечення досягнення *максимальної зайнятості, цінової стабільності та помірних довгострокових відсоткових ставок* (виділено Авт.) [6].

Акцентуючи увагу на важливості монетарного регулювання інвестиційних основ зайнятості населення, автор підкреслює, що воно саме по собі не спроможне розв'язати увесь комплекс проблем, пов'язаних із оздоровленням сфери зайнятості населення. Його треба розглядати у тісному взаємозв'язку перш за все із розвитком внутрішнього ринку нашої країни, подоланням у структурі економіки виробництв із продукцією низького рівня переробки, запровадженням інноваційних технологій як основи забезпечення конкурентоспроможності українських товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках тощо.

Висновки. Подолання кризи у сфері зайнятості населення України багато в чому визначається станом інвестиційної діяльності, що підтверджується теоретичним та емпіричним аналізом, проведеним автором.

Результати дослідження свідчать про існування трьох рівнів впливу інвестицій на функціонування ринку праці: перший – через механізм формування сукупного попиту; другий – у результаті створення нових та модернізації діючих робочих місць за допомогою обладнання та інших засобів виробництва, що здійснюється на першому рівні впливу; третій – через структурні зрушення у складових макроекономічної системи, сприяючи розвитку високорентабельних галузей і підприємств.

Залежність рівня зайнятості від обсягу інвестицій підпорядковується закономірності щодо перетворення поточних інвестицій у нові робочі місця у тому ж році або після певного часу, як правило – наступного року. Це пояснюється потребою часу для придбання і монтажу обладнання, укладання контрактів із постачальниками і споживачами, добору і навчання працівників тощо.

Розвитку інвестування в Україні заважає низка чинників, зокрема недосконала амортизаційна політика, перш за все – щодо встановлення відповідних норм амортизації та регламентація методів їх нарахування; слабкість стимулів до інвестування і пошквдження процесів капіталотворення, які сприяли б одночасному підвищенню норми очікуваного прибутку та зниженню реальної ставки відсотка за кредитами. Збільшення інвестиційних ресурсів за рахунок кредитування бізнесу має здійснюватися перш за все шляхом залучення у банківську систему коштів населення, зростання привабливості збереження грошей на депозитних рахунках, підвищення ролі НБУ у забезпеченні надійності банківської системи, попередження шахрайств і банкрутств комерційних банків.

Для покращення відтворюваної структури інвестицій, необхідно створювати стимули для спрямування інвестицій не просто в основний капітал, а в технічне переоснащення підприємств як основи модернізації робочих місць.

Список використаних джерел

1. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
2. Статистичний щорічник України за 2000 рік / за ред. О.Г. Осауленка [та ін.]. – К. : Техніка, 2001. – 598 с.
3. Статистичний щорічник України за 2007 рік / за ред. О.Г. Осауленка [та ін.]. – К. : Консультант, 2008. – 571 с.
4. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О.Г. Осауленка [та ін.]. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 589 с.
5. Статистичний щорічник України за 2013 рік / за ред. О.Г. Осауленка [та ін.]. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 551 с.
6. Simons H. Economic Policy for Free Society. Chicago [Electronic resource] // The University of Chicago Press, 1948, p. 161. – Available from : www.federalreserve.gov
7. Оприлюднення експрес-випусків Держстату у 2015 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/express>
8. Фінансові ринки [Електронний ресурс] // Статистичний бюлетень НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Стаття надійшла 15.07.2015